

ЕТНОМОВНІ НАСЛІДКИ РОСІЙЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Скляр В. М.

Національний технічний університет «ХПІ», Харків

Сучасна Україна є не лише посттоталітарною, але й постколоніальною країною. На етномовну ідентичність населення сучасної України інерційний вплив продовжують мати етномовні процеси попередньої доби бездержавності. В умовах бездержавності чужинецькі держави обмежували розвиток української ідентичності та проводили політику мовної та етнічної асиміляції українства. Особливо активно цю політику здійснювала російська влада. Російщення України – це послідовна політика російської окупаційної влади (як царської, так і радянської), спрямованої на повне підпорядкування України та українства, з метою поглинання шляхом асиміляції та перетворення його в частину «руського міра».

Головним результатом цих процесів в Україні, насамперед в урбаністичному середовищі, стала деукраїнізація. Її безпосереднім проявом стало зниження питомої ваги українців та україномовного населення серед загальної чисельності населення України. І, навпаки, рівень частки росіян та російськомовного населення невинно зростав. Тобто, фактично зміни етномовного складу населення України за часів бездержавності, насамперед за радянської доби, означали не що інше, як заміну українців та україномовного населення на росіян та російськомовне населення. Такі зміни стали безпосереднім результатом становища українців в Україні як масового етносу (підпорядкованої більшості), а росіян – як домінантної меншості.

У добу бездержавності України на зміни етнічного складу та мовної структури її населення впливали не лише природний приріст чисельності українців та росіян, але передусім міграції, а також процеси мовної та етнічної асиміляції українства. Радянська міграційна політика «обміну кадрів» призвела до масового переселення українців за межі України, насамперед у кліматично несприятливі північні та східні регіони Росії, де вони внаслідок етнічної асиміляції вже в другому поколінні перетворювалися на росіян не лише безпосередньо в Росії, але й в інших союзних республіках. Навпаки, на територію України, насамперед до урбаністичного середовища масово переселялися росіяни.

Як свідчить аналіз статистичних матеріалів переписів, протягом 1970–1989 рр. за приростом чисельності як у відносних, так навіть і в абсолютних показниках українці у цілому в Україні поступалися росіянам. Тобто, загальна чисельність всього населення України зростала переважно не за рахунок українців, а якраз за рахунок росіян. Тому, рівень частки українців в етнічному складі населення України поступово, але неухильно

скорочувався на тлі помітного зростання рівня частки російської етнічної меншини.

Особливо активно зростала чисельність росіян в абсолютних показниках у Криму, Донецькій, Луганській, Харківській, Дніпропетровській, Одеській, Запорізькій, Миколаївській та Херсонській областях, а також у Києві. До того ж, на пів-острові за 1959–1989 рр. їхня чисельність навіть подвоїлася. Понад половина всіх росіян в Україні зосереджувалася в Криму та Донбасі, і це більше, ніж в інших 22-х областях та Києві разом взятих. Масове заселення росіянами Криму та Донбасу, насамперед урбаністичного середовища, переконливо свідчить про те, що ці етнічні землі України за радянських часів поступово перетворювалися на російські.

У 19-ти областях, а також у Києві, серед росіян переважали мігранти з Росії. Для переважної більшості мігрантів їхньою історичною Батьківщиною назавжди залишається країна походження. Це ще раз переконливо засвідчує, що масове заселення України росіянами було зовсім не випадковим, а стало результатом цілеспрямованої міграційної політики радянського режиму. Попри це, в жодній із областей України росіяни не складали абсолютної більшості серед усього населення. І лише серед міського населення Криму, і то за рахунок мігрантів, росіяни становили абсолютну більшість, а серед сільського населення пів-острова – відносну більшість.

Фактично реалізувався принцип «Хай живе росіянин в Україні, а українець – на Сахаліні». Тому не випадково, чисельність росіян в самій Російській Федерації за 1926–1989 рр. менше, ніж подвоїлася, а в Україні зросла майже вчетверо, з 2,9 млн. осіб до 11,3 млн. осіб. А найвищим рівень частки українців серед усього населення у 1989 році спостерігався серед усього населення півночі Росії: Мурманської, Тюменської, Магаданської областей та АР Комі. Тобто, російська влада традиційно використовувала українців для освоєння кліматично несприятливих північних районів.

На відміну від країн Балтії, де зміни етнічного складу та мовної структури населення стали результатом масового заселення цих країн росіянами та зросійщеними за мовою представниками інших етносів, у тому числі й українцями, в Україні за радянських часів досить ефективним засобом стало поєднання масових міграцій з асиміляційними процесами в середовищі українців. Ці процеси найбільш активно відбувалися в містах, незважаючи на перевагу за чисельністю українців серед усього населення. Мовна асиміляція (зросійщення) українців була лише перехідним етапом до їхньої етнічної асиміляції – перетворення на росіян.

Варто підкреслити, що протягом 1959–1989 рр. мовна структура населення України змінювалася не на користь україномовного, а на користь російськомовного населення. За цей час приріст чисельності

україномовного населення як у відносних, так і в абсолютних показниках досить істотно поступався російськомовному населенню, відповідно, 8,86 % (2 709 600 осіб) та 66,12 % (6 726 165 осіб). Частка україномовного населення серед приросту загальної чисельності населення України за цей час складала лише 28,27 %, а рівень частки російськомовного населення досягав 70,19 %.

Отже, загальна чисельність всього населення України за 1959–1989 рр. зростала переважно за рахунок російськомовного, а не україномовного населення. Тобто, відбувалося інтенсивне російщення України. Особливо активно відбувалася заміна україномовного населення на російськомовне в Донбасі.

ДОСЛІДЖЕННЯ КУЛЬТУРИ СЛОБОЖАНЩИНИ У ТВОРАХ Д. І. БАГАЛІЯ Соломін С. В.

Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова

Історія Слобожанщини посідає значне місце у науковій творчості академіка Д. І. Багалія. Вивченню історичного розвитку цього регіону України він присвятив приблизно 100 монографій, статей, рецензій, заміток, які у сукупності охоплюють весь період його історичного існування.

Д. І. Багалій поклав початок систематичному науковому дослідженню історії Слобожанщини. На відміну від своїх попередників, він мав певний план вивчення історії краю, який передбачав фундаментальне дослідження проблем соціально-економічного і культурного розвитку [3, с. 58].

Однією з головних тем у науковій творчості вченого є тема слобідської культури. Д. І. Багалій всебічно вивчав як матеріальну, так і духовну культуру рідного краю. Культурна проблематика знайшла свій прояв у численних працях ученого, зокрема, у «Нарисах історії колонізації та побуту степової окраїни Московської держави», «Історії міста Харкова за 250 років його існування», «Історії Слобідської України».

Дослідження розвитку слобідської культури Д. І. Багалій поєднував з активною громадською та просвітницькою діяльністю. Він брав участь у роботі цілого ряду культурно-просвітницьких установ Харкова: історико-філологічного товариства, товариства з розповсюдження письменності, Харківської громадської бібліотеки.

Вивчаючи матеріальну та духовну культуру Слобожанщини, Д. І. Багалій основну увагу приділяв історії заселення краю, розвитку його економіки, освіти, діяльності православної церкви, традиційному побуту населення. В його працях цим темам присвячено окремі розділи.